

УДК 347.191

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Юрій ЮРКЕВИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка,
адвокат

SUMMARY

The scientific article has been devoted to comparative study of economic associations and economic companies under the legislation of Ukraine. Among the trends observed in the law recently, we can not mention about the recognition different associations as a number of legal entities, which previously have not been related to such. In a market economy the spread of economic companies can be explained by the fact that they contain the benefits in comparison with the implementation of economic activity in the other organizational and legal forms, on the basis of which they are the most common types of legal entities among established in Ukraine. In turn, the institute of associations of enterprises and relevant relationships are regulated schematically and needs to be improved on the legislative level. The study singles out the features of these entities, their common features and produced own opinion in the effectiveness of state regulation in place.

Key words: enterprise, unions, economic associations, legal entity, business entity.

АНОТАЦІЯ

Наукова стаття присвячена порівняльному дослідженню об'єднань підприємств та господарських товариств за законодавством України. Серед тенденцій, що спостерігаються у праві останнім часом, не можна не відмітити визнання в якості юридичних осіб низки об'єднань, що раніше до таких не відносилися. В умовах ринкової економіки розповсюдження господарських товариств пояснюється перевагами, які вони містять в собі в порівнянні із здійсненням господарської діяльності в інших організаційно-правових формах, виходячи з чого вони є одними з найбільш поширених видів юридичних осіб, створених в Україні. У свою чергу інститут об'єднань підприємств та відповідні відносини регламентовані схематично та потребують вдосконалення на законодавчому рівні. За результатами дослідження, виокремлено ознаки цих суб'єктів, їх спільні та відмінні риси, а також вироблено власну позицію щодо ефективності стану їх правового регулювання на теперішній час.

Ключові слова: підприємство, об'єднання, господарські об'єднання, юридична особа, господарське товариство.

Постановка проблеми. Суб'єкти господарювання-юридичні особи, як правовий інститут, відіграють значну роль в системі цивільного та господарського обороту. В умовах ринкової економіки розповсюдження господарських товариств пояснюється перевагами, які вони містять в собі в порівнянні із здійсненням господарської діяльності в інших організаційно-правових формах, виходячи з чого вони є одними з найбільш поширених видів юридичних осіб, створених в Україні. У свою чергу інститут об'єднань підприємств та відповідні відносини регламентовані схематично та потребують вдосконалення на законодавчому рівні. У процесі господарської діяльності юридичних осіб активізуються їхні економіко-правові відносини з іншими суб'єктами ринку.

Стан дослідження проблеми. Дослідженням вказаної проблематики займалися багато вчених, серед яких І.В. Бейцун, О.М. Вінник, В.О. Джуринський, А.М. Кирсанов, В.М. Коссаєв, В.І. Цікало, В.С. Щербина. Незважаючи на це, з огляду на зазначене вище, питання здійснення порівняльної характеристики об'єднань підприємств та господарських товариств залишаються актуальними.

Ціль статті полягає у здійсненні детальної порівняльної характеристики об'єднань підприємств та господарських товариств за законодавством України та вироблення власної позиції щодо ефективності стану їх правового регулювання на даний час.

Виклад основного матеріалу. Серед тенденцій, що спостерігаються у праві останнім часом, не можна не відмітити визнання в якості юридичних осіб низ-

ки об'єднань, що раніше до таких не відносилися. Мова йде про повні і командитні товариства у континентальній правовій системі і партнерства в країнах загального права, що раніше не відносилися до категорії юридичних осіб. Проте французький Закон про торгові товариства постановив у ч. 1 ст. 5, що повні і прості командитні товариства користуються правами юридичної особи з моменту їх реєстрації в торговому реєстрі. Разом з тим в Англії і США судові інстанції при розгляді спору все частіше визнають самостійними суб'єктами права партнерства. Слід відмітити, що вказані організації наділяються не всіма елементами правосуб'єктності, характерними для інституту юридичної особи. Зокрема на них не поширюється обмеження відповідальності учасників розмірами вкладу. Таким чином, як стверджує А.Н. Кирсанов, можна говорити про появу нового суб'єкта права – усіченої юридичної особи. Також, на його думку, видається вірним віднести до їх числа об'єднання зі спільною економічною ціллю, що з'явилися у Франції наприкінці 1960-х рр. [1, с. 37].

Можливість створення об'єднань зі статусом юридичних осіб передбачав і ЦК УРСР 1963 року [2], який у ст. 24 вказував, що юридичними особами, зокрема, є колгоспи, міжколгоспні й інші кооперативні організації та їх об'єднання, інші громадські організації, а також у випадках, передбачених законодавством Союзу РСР і Української РСР, підприємства і установи цих організацій та їх об'єднань, що мають відокремлене майно і самостійний баланс. У подальшому Закон СРСР № 7284-ХІ від 30.06.1987 року «Про державне підприємство (об'єднання)» закріпив

правовий статус і види об'єднань, до яких були віднесені і виробничі та науково-виробничі об'єднання [3].

Серед важливих законодавчих актів, що визначили засади створення та діяльності господарських об'єднань, слід назвати прийнятий 27.03.1991 року Закон «Про підприємства в Україні» [4], який у ст. 3 вказав, що підприємства мають право на добровільних засадах об'єднувати свою виробничу, наукову, комерційну та інші види діяльності, якщо інше не передбачено законодавством України. Підприємства за цим Законом могли об'єднуватись в асоціації; корпорації; консорціуми; концерни; інші об'єднання за галузевим, територіальним та іншими принципами. При цьому серед видів підприємств названий Закон визначав і господарські товариства.

Стаття 118 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [5] визначає, що об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. Об'єднання підприємств утворюються підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які відповідно до ГК України та інших законів мають право утворювати об'єднання підприємств. В об'єднання підприємств можуть входити підприємства, утворені за законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав [6, с. 204].

У свою чергу стаття 83 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [7] визначає, що товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом.

Товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства) можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи.

Однак слід підкреслити, що поняття «підприємницькі товариства» та «непідприємницькі товариства», наведені у ЦК України, і поняття «комерційні підприємства» та «некомерційні підприємства» не є тотожними. Перш за все слід вказати, що виходячи з чинного ГК України «підприємство» та «товариство» є різними організаційно-правовими формами юридичних осіб. При цьому, як вірно зауважує В.С. Щербина, поняття підприємство є узагальнюючим або збірним: з одного боку, воно визначає підприємства як суб'єкти господарського права стосовно всіх форм і видів власності в Україні (організаційні форми і види підприємств), з іншого – взагалі визначає промислові (фабрики, заводи, шахти), будівельні, транспортні, сільськогосподарські, торговельні та інші підприємства, і тому є загальногалузевим поняттям [8, с. 55].

У свою чергу Вищий господарський суд України в Інформаційному листі № 01-8/211 від 07.04.2008 року «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України» зазначив таке. ЦК України згідно зі ст. 83 поділяє поняття «юридична особа» на два поняття за ознакою наявності чи відсутності учасників юридичної особи: якщо юридична особа має учасників (тобто якщо є особа або особи, яким належать правомочності на участь в управлінні даною юридичною

особою), то це – товариство, якщо юридична особа не має учасників, то це – установа.

Поняття «товариство», у свою чергу, ЦК України (ст. ст. 84, 85) поділяє на два поняття за ознакою наявності чи відсутності в учасників товариства корпоративного права на отримання певної частки прибутку (дивідендів): товариство, яке здійснює підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками, є підприємницьким товариством, а товариство, яке не має на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між учасниками, є непідприємницьким товариством. Оскільки установа не має учасників, то вона не може розподіляти прибуток між учасниками, але за загальним правилом ст. 86 ЦК України може, як і непідприємницьке товариство, здійснювати підприємницьку діяльність. ГК України (ч. 1 ст. 167) містить невичерпний перелік корпоративних прав: правомочність на участь в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Разом з тим ГК України, на відміну від ЦК України, не використовує корпоративних прав як ознак для поділу поняття «підприємство» на комерційні та некомерційні. Натомість ГК України містить визначення поняття господарської комерційної діяльності (підприємництва) у главі 4 та поняття некомерційної господарської діяльності (некомерційного господарювання) у главі 5. Згідно зі ст. 42 ГК України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Згідно із ч. 1 ст. 52 ГК України некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Таким чином, ГК України використовує в якості ознаки для поділу вказаних вище понять наявність чи відсутність мети одержання прибутку (який, звичайно, може бути одержаний і без наявності такої мети, як побічний результат), а не наявності чи відсутності можливості розподіляти прибуток між учасниками (чи сплати суми прибутку або його частини єдиному учаснику). Тому поняття «комерційні підприємства» та «некомерційні підприємства» не є тотожними поняттям «підприємницькі товариства» та «непідприємницькі товариства» [9]. При цьому варто погодитися з Г.С. Авіловим, що вказує, що невизначеність правового статусу суб'єктів цивільних правовідносин є вкрай небезпечною, оскільки це створює умови для порушення законних прав та інтересів широкого кола осіб, включаючи державу та суспільство [10, с. 176–202].

Правове регулювання створення та діяльності господарських об'єднань забезпечують, зокрема, ГК України, Закон України від 15.03.2006 р. № 3528-IV «Про холдингові компанії в Україні» [11], Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV «Про кооперацію» [12], Закон України від 17.07.97 р. № 469/97-ВР «Про сільськогосподарську кооперацію» [13], Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» [14] тощо.

Варто зазначити, що дозволяються і не потребують дозволу органів Антимонопольного комітету України

узгоджені дії у вигляді створення Асоціації незалежно від становища учасників узгоджених дій на будь-якому задіяному ринку товару, сукупної частки на ринку, сукупної вартості активів або сукупної вартості реалізації товарів суб'єктами господарювання, до складу яких входять учасники узгоджених дій, лише за одночасного і повного дотримання умов щодо виробничих та управлінських функцій Асоціації, членства та прав учасників Асоціації, недопущення здійснення Асоціацією підприємницької діяльності, принципів координації господарської діяльності її учасників [15].

Крім того, чинним законодавством України також передбачено право органів місцевого самоврядування з метою більш ефективного здійснення своїх повноважень, узгодження дій щодо захисту прав та інтересів територіальних громад, сприяння місцевому та регіональному розвитку створювати добровільні неприбуткові об'єднання – асоціації відповідно до Закону України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» [16], що підлягають спеціальній реєстрації центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань та, як свідчать дані Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, наділені статусом юридичних осіб.

Зіставляючи відповідні норми законодавства СРСР та ГК України (ст. ст. 118–124), І.В. Бейцун встановила такі зміни, які відбулися у правовому статусі об'єднань: (1) порядок створення об'єднань (господарські об'єднання створюються на добровільних засадах – ч. 2 ст. 119 ГК України) на відміну від об'єднань часів планової економіки; (2) якщо за Положенням про всесоюзне і республіканське промислове об'єднання, затвердженим Постановою Ради Міністрів СРСР від 02.03.1973 р., здійснення управлінських функцій над підприємствами покладалось на управління об'єднання, яке було вищестоящим органом, то за ГК України функції управління здійснює саме об'єднання; (3) якщо за законодавством СРСР правосуб'єктність визнавалась за окремими підприємствами об'єднання і управлінням об'єднання, то відповідно до ГК України юридичними особами є і підприємства, і об'єднання в цілому [17, с. 37]. Разом з тим в окремих закордонних наукових джерелах операції зі злиття, поглинання та поділу товариств також розуміють як об'єднання товариств [18, с. 26–28].

Глава 12 «Об'єднання підприємств» ГК України присвячена також правовому регулюванню асоційованих підприємств та холдингових компаній (ст. 126). Асоційовані підприємства (господарські організації) – це група суб'єктів господарювання-юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному капіталі та/або управлінні.

Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою і вирішальною. Проста залежність між асоційованими підприємствами виникає у разі, якщо одне з них має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством, які повинні прийматися відповідно до закону та/або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів. Натомість, вирішальна залежність між асоційованими підприємствами виникає у разі, якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному капіталі та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зо-

крема володіння контрольним пакетом акцій. Відносини вирішальної залежності можуть встановлюватися за умови отримання згоди відповідних органів Антимонопольного комітету України.

Окремо необхідно підкреслити, що холдингова компанія – це публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності). Якщо корпоративне підприємство через дії або бездіяльність холдингової компанії виявиться неплатоспроможним та визнається банкрутом, то холдингова компанія несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями корпоративного підприємства.

У свою чергу правове регулювання створення, діяльності та припинення господарських товариств в Україні, зокрема, забезпечується нормами: ЦК України, ГК України, Закону України від 19.09.91 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» [19] (щодо товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, повних та командитних товариств), Закону України від 17.09.2008 р. № 514-VI «Про акціонерні товариства» [20], Закону України від 30.10.1996 р. № 448/96-ВР «Про державне регулювання ринку цінних паперів» [21], Закону України від 06.07.2012 р. № 5178-VI «Про депозитарну систему України» [22], Закону України від 23.02.2006 р. № 3480-IV «Про цінні папери та фондовий ринок» [23] та багато інших.

Необхідно звернути увагу, що доктрина торгового права особливого значення надає поділові підприємницьких товариств на об'єднання осіб (персональні об'єднання) та об'єднання капіталів, хоча ця класифікація, як і будь-яка інша, є до певної міри умовною. До об'єднань осіб (персональних об'єднань) належать повне і командитне товариства (за законодавством США і Великої Британії – партнершип і партнершип з обмеженою відповідальністю), а також виробничі кооперативи (останні, втім, посідають особливе місце серед персональних об'єднань). В об'єднаннях капіталів домінує майновий елемент: для участі в них досить, як правило, зробити майновий внесок [24, с. 27–28].

Крім цього, у законодавстві багатьох країн світу господарські товариства, що належать до об'єднання капіталів, і персональні товариства мають навіть різну назву: перші в Росії – общества, а другі – товарищества; в США відповідно – корпорації та партнершип; у Великій Британії – компанії та партнершип (у т.ч. й партнершип з обмеженою відповідальністю); в ряді країн Центральної Європи – компанії й товариства. Також такі персональні товариства, як повне і командитне, законодавством деяких країн (США, Великобританії, Німеччини, Російської Федерації – до прийняття у 1994 р. Загальної частини Цивільного кодексу РФ та ін.) не визнаються (не визнавалися) юридичними особами, хоч і наділені більшістю прав та обов'язків, притаманних останнім. Це має значні правові наслідки: такі товариства не сплачують корпоративного податку (тобто податків, що покладаються на юридичних осіб), а їхні кредитори можуть через голову товариства звертатися до його учасників з вимогою про сплату боргів товариства [24, с. 37–39].

Серед характерних ознак господарських товариств в юридичній літературі визначають: (1) спеціальне нормативно-правове регулювання; (2) господарські організації корпоративного типу; (3) універсальність цієї організаційно-правової форми: можливість її застосуван-

ня для підприємств, інших господарських організацій низової ланки економіки, що мають на меті отримання прибутку, неприбуткових господарських організацій, господарських об'єднань у формі холдингової групи; (4) наявність статусу юридичної особи; (5) основний правовий титул майна товариства – право власності; (6) корпоративний характер управління – учасниками товариства (в персональних товариствах) або системою органів (об'єднання капіталів); (7) подільність майна товариства на частки, розмір яких визначається установчим документом товариства; (8) можливість вибору форми товариства з 5-ти, що передбачені законом; (9) наявність в учасників господарських товариств корпоративних прав; (10) обов'язки учасників: дотримуватися положень установчих документів товариства, прийнятих відповідно до закону вимог рішень органів управління товариства; не розголошувати конфіденційну інформацію про діяльність товариства, своїми діями не завдавати шкоди господарському товариству, а також інші обов'язки, притаманні учасникам певних видів та форм господарських товариств [25, с. 128].

Якщо порівнювати наведені ознаки із ознаками визначених ГК України організаційно-правових форм господарських об'єднань (асоціацій, корпорацій, консорціумів та концернів) за чинним законодавством України, то останнім притаманні такі риси, як:

- спеціальне нормативно-правове регулювання;
 - наявність статусу юридичної особи;
 - участь у господарських об'єднаннях (як і в господарських товариствах) не призводить до втрати статусу юридичної особи таких учасників;
 - можливість вибору організаційно-правової форми з числа визначених законодавством;
 - необхідність погодження з Антимонопольним комітетом України рішення про утворення об'єднання підприємств (установчого договору) та статуту об'єднання;
 - кількість учасників не менше двох;
 - правовий титул майна господарських об'єднань: право господарського відання або право оперативного управління;
 - можливість створення як з комерційною, так і з некомерційною метою;
 - необхідність виконання покладених на учасників обов'язків, серед яких також необхідність дотримання положень установчих документів, прийнятих відповідно до закону вимог рішень органів управління; нерозголошення конфіденційної інформації про діяльність об'єднання, незавдання своїми діями шкоди господарському об'єднанню тощо.
- Підсумовуючи порівняльну характеристику господарських товариств та об'єднань підприємств за законодавством України, варто назвати основні їх відмінні риси:
- по-перше, учасниками господарських товариств можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, в той час як учасниками об'єднань підприємств можуть виступати виключно юридичні особи;
 - по-друге, господарське товариство (окрім повного та командитного) може бути створене однією особою, що стає його єдиним учасником, а об'єднання підприємств можуть утворити щонайменше два учасники;
 - по-третє, учасники господарських товариств володіють корпоративними правами, тоді як учасники об'єднань підприємств не володіють корпоративними за

своєю правовою природою правами. Водночас варто також підтримати точку зору В.І. Цікала, який вказує, що корпоративні права належать лише особам, частка яких визначається у статутному капіталі юридичної особи та виникають лише щодо підприємницької юридичної особи (корпоративного товариства) [26, с. 108];

– по-четверте, господарські товариства створюються з комерційною метою, в той час як об'єднання підприємств можуть бути створені також з некомерційною метою;

– по-п'яте, господарські товариства діють на правовому режимі майна – права власності, а об'єднання підприємств на праві господарського відання або праві оперативного управління;

– по-шосте, учасники господарського товариства мають право вийти в установленому порядку з товариства (порядок такого виходу залежить від виду товариства, строку на який воно створено тощо). Підприємство-учасник господарського об'єднання також має право добровільно вийти з об'єднання на умовах і в порядку, визначених установчим договором про його утворення чи статутом господарського об'єднання. Проте підприємство, яке входить до складу державного або комунального господарського об'єднання, не має права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими суб'єктами господарювання та приймати рішення про своє припинення;

– по-сьоме, господарські товариства створюються з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками. На відміну від цього, основною метою об'єднань підприємств визначається координація їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань;

– по-восьме, господарські товариства-об'єднання осіб (персональні об'єднання) діють на підставі засновницьких договорів, а об'єднання капіталів – на підставі статутів. Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками.

Висновки. Наведені вище порівняння та ознаки дозволяють, на нашу думку, погодитися з існуючою в юридичній літературі точкою зору, що господарські об'єднання за своєю сутністю є надбудовними утвореннями з невизначеним правовим статусом, що не відповідає світовим стандартам і це породжує ряд проблем не лише у зовнішньоекономічній діяльності, а й на міждержавному рівні [17, с. 4]. З одного боку, їм характерні окремі ознаки господарських товариств, з іншого боку, наявність власних специфічних рис дозволяє відносити ці суб'єкти до самостійних організаційно-правових форм юридичних осіб. Разом з тим, як видається, досягнення специфічної мети, з якою вони створюються (як вже було вказано – це координація їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань), малоімовірно може бути полегшене встановленням додаткових вимог щодо необхідності створення нової юридичної особи. Незважаючи на те, що в Україні уже діють декілька тисяч об'єднань підприємств, такої мети, на нашу думку, значно простіше досягнути шляхом укладення між учасниками-підприємствами відповідного договору, наприклад, договору про спільну діяльність, що також сприятиме покращенню фінансового, податкового та бухгалтерського обліку такої спільної господарської діяльності.

Список використаної літератури

1. Кирсанов А.Н. Очерк о сравнительно-правовом исследовании природы юридических лиц [моногография] / А.Н. Кирсанов. – М. : РУДН, 2011. – 242с.
2. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.63 р. № 1540-VI (Кодекс втратив чинність на підставі Кодексу № 435-IV від 16.01.2003 р. // ВВР. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356).
3. О государственном предприятии (объединении) : Закон СССР № 7284-XI від 30.06.1987 г. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://russia.bestpravo.ru/ussr/data01/tex11996.htm>.
4. Про підприємства в Україні : Закон УРСР № 887-III від 27.03.1991 р. // Голос України від 06.05.1991 р. (втратив чинність 01.01.2004 р.).
5. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
6. Господарський кодекс України : Науково-практичний коментар / [Ю.Б. Бек, І.Я. Верес, А.А. Герц та ін.] ; за ред. В.М. Коссака. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 672с.
7. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
8. Щербина В.С. Суб'єкти господарського права : [монографія] / В.С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 264с. – С. 55.
9. Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України : Інформаційний лист ВГСУ № 01-8/211 від 07.04.2008 р. // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3. – С. 45.
10. Авилов Г.Е. Хозяйственные товарищества и общества в Гражданском кодексе Российской Федерации // Гражданский кодекс России. Проблемы. Теория. Практика / Отв. ред. А.Л. Маковский; Исследовательский центр частного права. – М. : Международный центр фин.- экон. развития, 1998. – 480 с.
11. Про холдингові компанії в Україні : Закон України № 3528-IV від 15.03.2006 р. // Голос України. – 2006. – № 89.
12. Про кооперацію : Закон України № 1087-IV від 10.07.2003 р. // Голос України. – 2003. – № 160.
13. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України № 469/97-ВР від 17.07.97 р. // Голос України. – 1997.
14. Про банки і банківську діяльність : Закон України № 2121-III від 07.12.2000 р. // Голос України. – 2001. – № 12.
15. Про затвердження Типових вимог до створення господарської асоціації для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на її створення : Розпорядження Антимонопольного комітету України № 511-р від 30.11.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 7. – С. 77. – Ст. 254.
16. Про асоціації органів місцевого самоврядування : Закон України № 1275-VI від 16.04.2009 р. // Голос України. – 2009. – № 100.
17. Бейцун І.В. Об'єднання юридичних осіб у цивільному праві : порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 // І.В. Бейцун ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 236с.
18. Guyon Y. Droit des affaires. – V. 1. – Droit commercial general et sociétés. – 9 édition. – P. : Economica, 1996. – 1014 p.
19. Про господарські товариства : Закон України № 1576-XII від 19.09.91 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.
20. Про акціонерні товариства : Закон України № 514-VI від 17.09.2008 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – №50–51. – Ст. 384.
21. Про державне регулювання ринку цінних паперів : Закон України № 448/96-ВР від 30.10.1996 р. // Голос України. – 1996.
22. Про депозитарну систему України : Закон України № 5178-VI від 06.07.2012 р. // Голос України. – 2012. – № 191.
23. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України № 3480-IV від 23.02.2006 р. // Голос України. – 2006. – № 69.
24. Вінник О.М. Господарські товариства і виробничі кооперативи : правове становище / О.М. Вінник. – К. : Товариство «Знання» КОО, 1998. – 309 с.
25. Вінник О.М. Господарське право : [навчальний посібник]. – 2-ге вид. змін. та доп.. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2009. – 766с.
26. Цікало В.І. Корпоративні права : поняття, ознаки та класифікація // Право України. – 2010. – № 11. – С. 102–111.